

ЛІКВІДНІСТЬ ТА ПЛАСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКУ

Анотація. У статті запропоновані конкретні пропозиції щодо визначення ліквідності і платоспроможності як чинників забезпечення стабільної конкурентної позиції банків у кризовий період та розроблені підходи до вдосконалення механізму управління банківською ліквідністю.

Ключові слова: ліквідність, платоспроможність, банківська система, конкурентоспроможність комерційних банків.

Вступ. Динамічний розвиток банківництва, зростаючий ступінь інтеграції банківського сектора України в міжнародну фінансову спільноту, розширення можливостей сучасного фінансового ринку, збільшення асортименту банківських продуктів актуалізують дослідження питань, присвячених конкурентоспроможності сучасних банків.

Сьогодні, з огляду на нестабільність макроекономічної ситуації, недосконалість нормативно-правової бази, волатильність цінних параметрів фінансового ринку та негативні наслідки світової фінансової кризи, окремої уваги заслуговують проблеми аналізу ліквідності і платоспроможності комерційних банків як чинників їх конкурентоспроможності.

Дослідженню проблем банківської ліквідності присвячено багато наукових праць, проте, не зважаючи на значні успіхи, певні її аспекти і досі залишаються нез'ясованими і потребують додаткового вивчення. Поточна економічна ситуація доводить, що, окрім суто теоретичного, ця проблематика має й практичне значення.

Проблеми ринкової конкуренції в економічній літературі опрацьовано досить широко, проте проблеми банківської конкуренції досліджено значно менше. До найменш опрацьованих відносяться практичні й теоретично-методичні проблеми управління конкурентоспроможністю банків.

Предмет статті - ліквідність та платоспроможність комерційних банків як показники, які дають змогу їх оцінити.

Об'єкт аналізу - діяльність вітчизняних комерційних банків із підтримання ліквідності і забезпечення конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теоретичної інформації розробити конкретні пропозиції та шляхи вдосконалення підходів до визначення платоспроможності і ліквідності банку як чинників забезпечення стабільної конкурентної позиції в кризовий період.

Відповідно до поставленої мети завданням роботи є:

- аналіз існуючих теоретичних розробок та уточнення економічної сутності конкурентоспроможності банків;
- визначення чинників, які впливають на конкурентоспроможність банків;
- дослідження сутності банківської ліквідності та її співвідношення з поняттям «платоспроможність» банку;
- розгляд основних аспектів управління банківською ліквідністю;
- аналіз дотримання комерційними банками України нормативів НБУ;

▪ аналіз стану ліквідності банків України на основі традиційного підходу - методу коефіцієнтів.

Результати. На початку ХХІ ст. банківська конкуренція стає однією з центральних проблем вітчизняної економічної науки і банківської практики, що викликає необхідність комплексного вивчення і створення сучасного механізму управління конкурентоспроможністю як важливого процесу банківської діяльності.

Конкурентоспроможність у загальному вигляді визначається як реальна і потенційна можливість фірм в існуючих умовах проектувати, виготовляти і збувати товари, які за ціновими і неціновими характеристиками привабливіші для споживача, ніж товари їхніх конкурентів.

Конкурентоспроможність банку визначається можливістю ефективної господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного банківського ринку.

Конкурентоспроможність банку відображає ступінь привабливості банку для реальних і потенційних клієнтів, який дає змогу отримати певні переваги у формуванні впливу на ринкову ситуацію у власних інтересах.

Необхідно зазначити, що майже всі дослідники пропонують два основні критерії оцінки конкурентної позиції банків: прибуток і загальна суб'єктивна думка клієнтів, відображенням якої є частка ринку депозитів (меншою мірою кредитів), якими володіє банк у поточний момент.

У літературі можна натрапити і на підхід оцінювання конкурентоспроможності банку згідно з теорією конкурентних переваг М. Портера, в рамках певної групи банківських установ. При цьому основним принципом створення системи індикаторів конкурентоспроможності банку має бути поєднання поточних результатів конкурентної активності установи з її можливостями щодо довгострокового створення вартості. Індикатори, які задовольняють цю вимогу, об'єднуються в три групи: ринкові, операційні та фінансові.

Рівень конкурентоспроможності банку в той чи інший час визначається впливом взаємопов'язаних факторів, які можна об'єднати у дві великі групи: зовнішні (місткість ринку; легкість доступу на ринок; однорідність ринку; конкурентні позиції банків, що вже працюють на цьому ринку; можливість технічних інновацій у галузі, конкурентоспроможність регіону і країни тощо) та внутрішні (обрана банком стратегія розвитку; різноманітність та якість послуг; спеціалізація та репутація банку; розмір та достатність капіталу; дотримання нормативів НБУ; наявність концентрацій; структура, стабільність і темпи зростання депозитної бази; обсяги і вартість банківських кредитів; фінансова залежність банку від зовнішніх джерел; питома вага високоліквідних коштів у обсязі чистих активів банку; кваліфікація менеджменту тощо).

Одні науковці вважають, що в масовому банкрутстві банків вирішальна роль належить екзогенним факторам. Інші доводять, що саме фактори внутрішнього середовища банку найвагоміші, оскільки є об'єктом активного впливу з його боку.

На нашу думку, протиставляти екзогенні та ендогенні фактори впливу на діяльність банків недоцільно і помилково. Справді, за стабільних і однакових макроекономічних умов результативність роботи банків суттєво відрізняється, що зумовлено внутрішніми чинниками. Але якщо макроекономічна ситуація в країні нестабільна, то навряд чи суб'єкти господарювання зможуть покращити своє становище за рахунок активізації факторів внутрішнього середовища.

Сучасний стан банківської системи України і прогнози розвитку на найближче майбутнє змушують усвідомити актуальність такої характеристики банківської організації, як її ліквідність.

На нашу думку, в умовах кризи, коли управління здійснюють в умовах невизначеності та мінливого конкурентного середовища, саме ліквідність та платоспроможність банківської установи повинні бути основним напрямком підвищення конкурентоспроможності.

Не викликає сумніву тісний зв'язок між конкурентною позицією банку та станом його ліквідності. Для вітчизняних банків забезпечення достатніми ліквідними коштами за умов підтримання прийняттого рівня прибутковості - не тільки критерій оцінки конкурентоспроможності, але й умова виживання на ринку.

Про суттєвий вплив показників ліквідності та платоспроможності банків на їх конкурентоспроможність свідчать численні маркетингові дослідження, на основі яких можна цілком упевнено зауважити, що платоспроможність та ліквідність сьогодні - одна з основних ознак, за якими визначається надійність, а отже, і конкурентоспроможність банку.

Поняття банківської ліквідності досить багатогранне, а тлумачення її в економічній літературі й на практиці мають неоднозначний характер.

Термін «ліквідність» характеризує легкість перетворення матеріальних цінностей у грошові кошти. Стосовно банківської сфери термін «ліквідітет» був запозичений з німецької мови ще на початку XX ст. [10].

Термінологічний аналіз визначень банківської ліквідності свідчить, що найпоширеніше її трактуванням - спроможність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов'язання [5].

У чинній нормативній базі ліквідність банку трактується як його здатність забезпечити своєчасне виконання грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розмішених активів та строками і сумами виконання зобов'язань, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів [2].

У вітчизняній банківській практиці банківська ліквідність пов'язується насамперед із виконанням зобов'язань за пасивом.

У міжнародній банківській справі склалося дещо інше розуміння ліквідності. Вона трактується як здатність задовольняти будь-які невідкладні потреби банку в грошових коштах, які виникають не лише у зв'язку з виконанням зобов'язань за пасивом, але й унаслідок проведення активних операцій [8]. Тобто сьогодні набуває поширення підхід, який передбачає, що ризик ліквідності банків виникає не лише внаслідок незбалансованості активів і зобов'язань за строками, а й унаслідок відсутності можливості задовольнити потреби клієнтури в кредитуванні [4]. Зокрема, П. Роуз зазначає, що банк вважається ліквідним, якщо він має доступ до коштів, які можуть бути залучені за розумною ціною і саме в той момент, коли вони необхідні [9].

Ми вважаємо, що тлумачення банківської ліквідності має бути доповнене спроможністю банку видавати кредити й гарантії та здійснювати інвестиційні операції, які відповідають стратегії розвитку банківської установи. Це пояснюється тим, що якщо банк у випадку нестачі ліквідності не може задовольнити всі кредитні заявки, то він, по-перше, втрачає доходи від кредитної операції і, по-друге, ризикує втратити клієнта, що також спричиняє втрату доходів [4, 10].

Банківська ліквідність відіграє життєво важливу роль як у діяльності окремого банку, так і фінансовій системі держави. Неліквідний банк не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, його рейтинг знижується, що значно ускладнює запозичення коштів із зовнішніх джерел, банк утрачає потенційний прибуток. Тому розв'язання проблем ліквідності повинно мати найвищий пріоритет у роботі банку, а підтримання достатнього рівня ліквідності - неодмінна умова виживання кожного банку.

Поняття «ліквідність» тісно пов'язане з поняттям «платоспроможність».

Під поняттям «платоспроможність» розуміють не тільки можливість перетворення активів у такі, що швидко реалізуються, але й спроможність юридичної особи виконати свої зобов'язання в повному обсязі. Тому ліквідність розглядається як необхідна й обов'язкова умова платоспроможності [10].

Платоспроможність комерційного банку - фактична здатність комерційного банку виконати всі свої фінансові зобов'язання в чіткій відповідності з договірними зобов'язаннями перед своїми клієнтами і контрагентами в установленій термін [7].

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» неплатоспроможність банку - це неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу [1].

Можна сказати, що в забезпеченні стабільності діяльності комерційного банку ліквідність первинна, платоспроможність – вторинна [7].

Управління банківською ліквідністю в контексті забезпечення конкурентоспроможності банку необхідно розглядати як багатоетапний безперервний процес, що являє собою сукупність підходів і методів, за допомогою яких досягається оптимальне співвідношення між активами й зобов'язаннями за обсягами і термінами, що дає змогу банку обмежити ризик незбалансованої ліквідності й досягти максимізації прибутковості за умов обов'язкового дотримання нормативів ліквідності [10].

Національний банк України встановлює для всіх комерційних банків нормативи ліквідності, покликані аналізувати їхню здатність виконувати зобов'язання, а в динаміці - оцінити тенденції змін ліквідності банку.

Перший етап аналізу ліквідності - виявлення того, наскільки банки дотримуються нормативів НБУ. Проаналізувавши статистичну інформацію, можна зробити висновки, що протягом 2002-2009 рр. банки України неухильно дотримувалися встановлених НБУ нормативів. Тому постає питання: чому ж у банківській системі України відбулася криза ліквідності та на грані банкрутства опинилося одразу кілька банків?

У процесі аналізу й управління банківською ліквідністю, окрім нормативів НБУ, слід використовувати й інші коефіцієнти.

Використання показників допомагає всебічно проаналізувати потреби й стан ліквідності, а також точніше оцінити ризик незбалансованої ліквідності банку. Розробивши внутрішньобанківську систему деталізованих показників ліквідності, менеджмент матиме змогу контролювати оперативні дані й планувати діяльність з урахуванням специфіки операцій конкретного банку.

Показники ліквідності встановлюються з урахуванням нагромадженого досвіду та конкретних економічних умов у країні. Їх дотримання - необхідна умова нормальної діяльності банку, проте не повинні трактуватись як безспірне свідчення ефективного управління ліквідністю та ознакою високої конкурентоспроможності, адже не може вирішити широкого кола питань, пов'язаних з ліквідністю банків [3, 6].

Проведемо розрахунок показників ліквідності для проблемних банків «Київ» та «Родовід банк» і порівняємо їх із аналогічними показниками фінансово стійкого «Приватбанку». Інформаційною базою розрахунків є баланси банків на три звітні дати – 01.01.2008, 01.01.2009 і 1.10.2009.

Зроблені розрахунки свідчать про суттєве погіршення стану ліквідності всіх трьох банків протягом 2008 р. Зокрема, в банках «Київ» та «Родовід банк» знизилась миттєва, загальна та генеральна ліквідність зобов'язань. Коефіцієнти миттєвої ліквідності та ресурсної ліквідності зобов'язань «Приватбанку» кращі за аналогічні показники банків «Київ» та «Родовід банк», проте також не високі.

Показника миттєвої ліквідності станом на кінець III кварталу 2009 р. дотримується лише банк «Київ».

Цікавим показником є співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів. У всіх трьох досліджуваних банках за 2008 звітний рік він значно зріс (у банках «Київ», «Родовід банк» та «Приватбанк» на 32,67 %, 30,83 % та 16,4 9% відповідно), а це говорить про погіршення стану їх ліквідності. В цьому плані найефективніше діяв «Приватбанк», який нарощував не лише обсяги виданих кредитів, а й збільшував суми залучених коштів. За 9 місяців 2009 р. ні банк «Київ», ні «Родовід банк» не змогли виправити ситуацію, і досі цей показник у них залишається неприйнятно високим (256 і 332 % відповідно).

У цілому слід зазначити, що стан ліквідності «Приватбанку» кращий, порівняно з двома іншими банками.

Розрахунок показників ліквідності комерційних банків «Київ», «Родовід Банк» та «Приватбанк» станом на 01.10.2009 подані в табл. 1.

Таблиця 1

*Розрахунок показників ліквідності комерційних банків
«Київ», «Родовід банк» та «Приватбанк» станом на 01.10.2009*

Назва показника	Формула розрахунку	АКБ «Київ»	ВАТ «Родовід банк»	ВАТ «Приват банк»	Нормативне значення
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_{мл} = \frac{(K_{кр} + K_{д})}{100\% / Д}$	20,38	16,23	15,31	Не менше 20 %
Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку	$K_{зл} = \frac{A_{заг}}{З_{заг}} \times 100\%$	193,52	121,18	111,93	Не менше 100 %
Співвідношення високоліквідних до робочих активів	$K_{авл/ра} = \frac{A_{вл}}{A_{р}} \times 100\%$	5,26	4,93	15,96	Не менше 20 %
Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{рл} = \frac{A_{д}}{З_{заг}} \times 100\%$	215,66	129,57	101,54	70-80 %
Коефіцієнт співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів	$K = \frac{K_{р}}{Д} \times 100\%$	256,31	332,07	154,28	Збільшення - погіршення ліквідності
Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	$K_{гл} = \frac{(A_{вл} + A_{м})}{З_{заг}} \times 100\%$	30,81	15,65	21,11	Збільшення - покращення ліквідності

Аналіз ліквідності за допомогою коефіцієнтів - найпростіший підхід, а основним його недоліком є статична оцінка ліквідності. Окрім цього, ми вважаємо цей метод досить суб'єктивним. Насправді ліквідність банку визначається ринком і перебуває під впливом численних чинників, повне врахування яких на практиці навряд чи можливе [4].

Висновки. Дослідження показало, що існуюча в Україні система оцінювання ліквідності за допомогою показників містить низку неузгодженостей і значно відрізняється від систем провідних країн світу.

Україна застосовує підхід, прийнятий у Німеччині, Франції та багатьох інших європейських країнах, але вітчизняна методологія має певні особливості й методологічні неузгодженості та потребує змін і доповнень з урахуванням світового досвіду.

Можна запропонувати підвищити нормативне значення показника поточної ліквідності з 40 до 70 %, оскільки середнє значення цього нормативу по банківській системі протягом 2003-2009 рр. склало 69,7 %.

Для ефективнішого нагляду за станом ліквідності та платоспроможності банків, вчасного виявлення негативних тенденцій та запобігання їх поширенню, на нашу думку, Центральному банку слід увести додатковий норматив ліквідності, який би характеризував довгострокову ліквідність. Показник довгострокової ліквідності має визначатися співвідношенням суми активів із початковим строком розміщення і суми зобов'язань зі строком погашення більше одного року. Рекомендоване значення можна встановити на рівні 50-60 %.

Необхідність уведення нормативу довгострокової ліквідності обумовлена ростом розриву строків між активами та пасивами банків і може стати одним із шляхів підвищення ефективності регулювання стану ліквідності банків.

Запропоновані нами зміни сприятимуть своєчасному контролю з боку НБУ за станом ліквідності комерційних банків, прийняттю адекватних управлінських рішень і ефективнішій роботі банківської системи

У підсумку слід зазначити, що раціональне управління ліквідністю і платоспроможністю комерційних банків, правильні розрахунок та інтерпретація відповідних показників - гарантія збереження позитивного іміджу банку, невтрата довіри з боку вкладників і, як результат, отримання банком максимальних прибутків.

Література

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 7 грудня 2000 р. // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 5-6, ст. 30.
2. Постанова Національного банку України № 368 від 28.08.2001. «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» : зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26 вересня 2001 р. за № 841/6032
3. Герасимович А. М., Алексеєнко М. Д., Парасій-Вегруненко І. М. Аналіз банківської діяльності : Підручник. – К. : КНЕУ, 2003. – 599 с.
4. Івасів І. Ліквідність банку в умовах маркетингового менеджменту // Фінанси України. - 2003. - № 1. - С. 109-115.
5. Мороз А. М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. Банківські операції : підручник. – за заг. ред. А. М. Мороза. - 3-є вид., перероб. і доп. - К. : КНЕУ. - 2008. – 608 с.
6. Наріжна Н. В. Організація управління ризиком ліквідності в банківських установах // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. - 2008. - № 5. - С. 65-70.
7. Перешибкін М. М. Ліквідність та платоспроможність комерційного банку : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.04.01 / Харк. Нац. Ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х., 2002. — 18 с. (укр.).
8. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі : монографія. – К. : КНЕУ, 2002. – 316 с.
9. Роуз П. С. Банковский менеджмент / Пер. с англ. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 768 с.

10. Хіміч Н. Управління ліквідністю комерційних банків України в умовах нестабільності фінансових ринків // Регіональна економіка. - 2008. - № 3. - С. 76-83.

Summary. In the article the condition of Ukrainian commercial banks in terms of liquidity is analyzed using the traditional ratio method.

Concrete propositions are made to specify the assessment of liquidity level of banks and some approaches are designed to improve the banking liquidity management.

Keywords: liquidity, solvency, banking system, competitiveness of commercial banks.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2010